جایگاه اشراف اطلاعاتی بر پدیده‌های امنیتی

(ارائه مدل راهبردی اشراف چندلایه‌ی اطلاعاتی)

حسین‌علی رمضانی

علی الهبخش

چکیده

*ایجاد امنیت و رسیدن به یک محیط عاری از تهدید و آسیب به عنوان هدف غایی تمام نظام‌ها محسوب می‌شود. جامعه اطلاعاتی هر نظام نیز با معطوف کردن تمام فعالیت‌های خویش، سعی در رسیدن به این فضای امنیتی دارد. این جامعه با گستره عظیمی از خبرها و داده‌ها در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی، نظامی و... با عنوان «**پدیده**»(Phenomenon) روبه‌رو است. این پدیده‌ها دارای مراحل مختلف تکوین، تولد، رشد، بلوغ، اُفول و انحلال هستند. اطلاعات باید بر تمام این مراحل اشراف داشته باشد.*

جامعه اطلاعاتی در فعالیت‌هایش در حوزه امنیتی با پدیده‌هایی روبه‌رو است که تمام ابعاد و شئونات یک نظام را تحت تأثیر قرار می‌دهد و نظام نیز برای کنترل این پدیده‌ها با برنامه‌ریزی و اتخاذ راهبرد چندلایه‌ای در سه سطح پیشگیری، حفاظت و واکنش وارد عمل می‌شود.

نگارندگان سعی دارند در این نوشتار ضمن بیان دیدگاه‌های مختلف درباره اطلاعات و اشراف اطلاعاتی، جایگاه آن را در رابطه با پدیده‌های امنیتی و به ویژه در مراحل سه‌گانه راهبرد امنیتی چندلایه‌ای (پیشگیری، حفاظت و واکنش) مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و اثبات نمایند که اشراف اطلاعاتی ضامن حفظ امنیت یک کشور است.

کلیدواژه‌ها: *اطلاعات، امنیت، جامعه اطلاعاتی، اشراف اطلاعاتی، پدیده، پدیده امنیتی.*

مقدمه

رخدادهای پیرامونی، نمادها و نشانه‌هایی هستند که هر کدام پیام‌هایی را حمل می‌کنند. این رخدادها و اتفاقات در حوزه علوم اجتماعی با عنوان «پدیده» مطرح می‌باشند. پدیده‌ها عموماً حامل اطلاعات بوده و دارای مراحل مختلف تکوین، تولد، رشد، بلوغ، افول و انحلال هستند. اصحاب اطلاعات و جوامع اطلاعاتی نظام‌ها در مرحله جمع‌آوری، بی‌نیاز از این پدیده‌ها نیستند؛ بنابراین باید بر تمام آنها اشراف داشته باشند.

هدف غایی فعالیت‌های اطلاعاتی در جامعه، رساندن محیط به یک وضعیت عاری از تهدید و آسیب است که در آن دولت و مردم فعالیت‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... را بدون هیچ دغدغه‌ای انجام دهند. وجود جامعه اطلاعاتی[1] در تمام کشورها مؤید این نکته اساسی است که تهدید همیشه وجود دارد و زمان، آبستن حوادث است؛ یعنی دشمن همیشه مترصد فرصت است تا به هر وسیله ممکن دست به خرابکاری به شیوه‌های مختلف نفوذ، جاسوسی و... زده و امنیت را در سطوح مختلف فردی، محلی، ملی و... تهدید کند؛ پس باید دشمن را شناخت و همچنین توان خودمان را هم بشناسیم که در این صورت امنیت هرگز مورد تهدید واقع نخواهد شد (کی، ۱۳۵۸: ۲٤٤). بهره‌گیری از اطلاعات برای اتخاذ تدابیر صحیح در اجرایی کردن برنامه‌ها موجب کاهش هزینه‌ها و خسارت‌های احتمالی خواهد شد و این امر خود حکم عقل است که در جریان پیشرفت امور و اجرای برنامه‌ها اندیشه و تدبیر [اطلاعات] برتر از نیرو و امکانات و تجهیزات عمل می‌کند (جمشیدی، ۱۳۸۳: ۱۷٤). اطلاعات و شناخت محیط به عنوان کمک اصلی یک مدیر و فرمانده برای برخورد با پدیده‌های پیرامونی است. هرچند این تدابیر و اطلاعات در ارتباط با میزان توانایی برای بازداشتن دشمن از حمله یا میزان نفوذ او،

۱-(Intelligence Community: The Primary Purpose of The Intelligence Community Is To Provide Information To Policymakers.)

فرهنگ اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی، تابستان۱۳۷٦: ۱۳۰

یک امر حدسی و تخمینی است، اما باید با اشراف اطلاعاتی آمادگی دائمی حفظ شود (بوفر، ١٣٦٩: ١٤٢)؛ چرا که شناخت درست و کامل، نتیجه‌اش صحت و سلامت عمل، و عمل بدون شناخت کافی، فاقد ارزش است.

با توجه به اهمیت امنیت در نظام‌ها، جامعه اطلاعاتی سعی می‌کند با اشراف نسبت به تمام رخدادهای پیرامونی، پدیده‌های امنیتی از قبیل تهدیدها و آسیب‌ها را زیر نظر داشته باشد. نوشتار حاضر ضمن پرداختن به مقوله امنیت، اطلاعات و پدیده‌های‌امنیتی، با بیان جایگاه اشراف اطلاعاتی در سیر تکوین پدیده‌ها، سعی دارد با پیشنهاد راهبرد امنیتی چندلایه (پیشگیری، حفاظت و واکنش سریع) در برابر تهدیدها و آسیب‌های امنیتی، نقش اطلاعات و جامعه اطلاعاتی را در این راهبرد مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

١) امنیت

امنیت[٢] از مقولات مهم و رایج زندگی بشر از گذشته‌های دور تا امروز بوده است و گذر زمان نه تنها از اهمیت آن نکاسته است، بلکه روزبه‌روز بر اهمیت آن افزوده شده و ابعاد و دامنهٔ وسیع‌تری یافته است. یکی از دلایل این امر این است که انجام هیچ کاری بدون وجود امنیت متصور نیست. در نبود امنیت نه عدالت تحقق می‌یابد و نه آزادی. بی‌جهت نیست که بسیاری از فلاسفهٔ بزرگ سیاسی، عامل تشکیل حکومت و در ادامه آن جامعه اطلاعاتی را تأمین امنیت دانسته‌اند.

«ریشهٔ امنیت در لغت از امن، استیمان، ایمان و ایمنی است که به مفهوم اطمینان و آرامش در برابر خوف و ترس و نگرانی و ناآرامی است» (دری نجف‌آبادی، ١٣٧٩: ٢٨٢). امنیت در لغت به معنای ایمن شدن، در امان بودن، بی‌ترسی، آرامش و آسودگی آمده است (معین، ١٣٨٦: ٣٥٤). آشوری در فرهنگ اصطلاحات سیاسی،

٢- (Security)

امنیت را حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر نوع تهدید و حمله تعریف کرده است (آشوری، ۱۳۷۰: ۳۸).

باری بوزان در کتاب "مردم، دولت و هراس"، امنیت را حفاظت در برابر خطر (امنیت عینی)، احساس ایمنی (امنیت ذهنی) و رهایی از تردید (اعتماد به دریافت‌های شخصی) تعریف کرده است (بوزان،۱۳۷۸: ٦٠).

۲) اطلاعات

از اطلاعات[۳] مانند تمام مفاهیم حوزه‌های علوم انسانی تعریف واحدی ارائه نشده است. بوزان ابهام در تعریف اطلاعات را ناشی از وجود طرق مختلف فکر و جهت‌گیری در دانش، در مناطق مختلف جهان و تنوع فرهنگ‌ها، نظام‌های اخلاقی و رژیم‌های سیاسی ذکر کرده است (بوزان، ۱۳۸۲: ۱۱). با این اوصاف اندیشمندان زیادی سعی در تعریف این واژه نمودند که به برخی از آنها اشاره می‌شود. رستمی با دیدی نظامی در فرهنگ واژه‌های نظامی در تعریف اطلاعات می‌نویسد: اطلاعات محصولی است که از جمع‌آوری و پرورش اخبار موجود به دست می‌آید. این اطلاعات شاید مربوط به یک یا چند جنبه از ملت‌های بیگانه یا مناطق عملیاتی و جغرافیایی بوده که بلافاصله در موقعیت خاصی برای توسعه و اجرای طرح‌ها، خط‌مشی‌ها و عملیات لازم است. او اطلاعات را به دو دسته رزمی و استراتژیکی تقسیم نموده است (رستمی، ١٣٨٦: ۹۲).

اما اطلاعات فضای بسیار وسیع‌تری را در بر می‌گیرد؛ بنابراین هر نوع خبر، اطلاع و گزارشی که ما درباره یک موضوع یا سوژه خاص می‌شنویم یا به روش‌های دیگر به دست می‌آوریم اطلاعات محسوب می‌شود (میرمحمدی و محمدی‌لر، ۱۳۸۷: ٢٦). منظور از اخبار در این تعریف به هر ماده خام مربوط به توصیف پردازش‌نشده‌ای اطلاق می‌شود که می‌تواند در تولید اطلاعات مورد استفاده قرار گیرد؛ بنابراین

۳-(Intelligence)

فرایند تبدیل اطلاعات خام به اطلاعات پرورده در غالب نمودار زیر قابل ترسیم است.

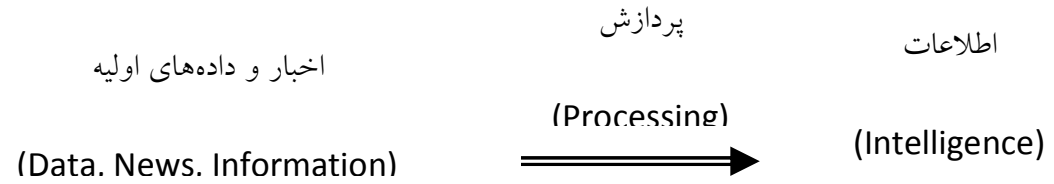

شکل (۱) فرایند تبدیل خبر (اطلاعات خام) به اطلاعات پردازش‌شده

بر اساس این نمودار ابتدا عمل جمع‌آوری[۴] توسط اطلاعات انسانی[۵] و اطلاعات فنی که خود به سه بخش اطلاعات مخابراتی[۶]، اطلاعات تصویری[۷] و اخبار و اطلاعات دارای منابع آشکار و مخفی تقسیم می‌شود، صورت می‌پذیرد و در ادامه فرایند پردازش اطلاعات توسط مؤسسات اطلاعاتی صورت می‌گیرد که به تجزیه و تحلیل و سپس انتشار این اطلاعات، در میان سیاست‌گذاران نظامی و غیر نظامی مربوطه به صورت اطلاعات تکمیل‌شده اقدام می‌کنند. پردازش اطلاعات دارای اهمیت ویژه‌ای در مدار اطلاعاتی است. هوور در کتاب "روان‌شناسی تحلیل اطلاعات" اذعان می‌دارد که پردازش اطلاعات[۸] اصلی‌ترین عامل در شکل‌دهی قوه قضاوت در مورد پدیده‌های خاص محسوب می‌شود (هوور،۱۳۸۰: ۱۱).

اطلاعات، فرایندی است که با وسایل مختلف جمع‌آوری شده و در سیر پردازش از تعقل برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. کل این فرایند یک عمل عقلانی محسوب می‌شود و از اهمیت خاصی برخوردار است. عملی که با تدبیر صحیح

٤- (Intelligence Collection: The Intelligence Collection tasks assigned to each section and case officer had been carefully typed)
فرهنگ اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی، تابستان١٣٧٦: ١٣٠

٥- (HUMINT)

٦- (SIGNIT)

٧- (IMINT)

٨-(Intelligence Processing)

جامعه اطلاعاتی بر تمام عوامل امنیتی (مانند ابزار، نیروی انسانی و پشتیبانی) برتری دارد؛ چرا که عقل [معنا] بر ماده ترجیح داشته و در تعیین امور و پیش‌برد آنها مؤثرتر از همه چیز است (امیدوارنیا، ۱۳۷۰: ١٤)، به گونه‌ای که در برخی از نوشته‌های نظامی، اطلاعات را مساوی با بینش و تدبیر دانستند و برخورداری از این بینش را بر کاربرد زور و قدرت مطلق برتر می‌دانند (سگالا، ١٩٨٤: ٤). مائوتسه تونگ در رابطه با اهمیت تدبیر قبل از هر برنامه‌ای جمله‌ای شیوا دارد مبنی بر اینکه «یک حرکت بدون تدبیر و حساب‌نشده باعث باخت تمام بازی می‌شود» (مائوتسه تونگ، ١٩٦٨: ١٥).

اطلاعات مفید و مطلوب، کلید پیشگیری حملات به یک نظام است. اطلاعات انسانی باید مکمل اطلاعات فنی باشد. تافلر در کتاب معروف خود به نام "جنگ و ضد جنگ" به نقل از کنت دمرانش[۹] در اهمیت اطلاعات و جمع‌آوری انسانی می‌نویسد: «جاسوسی دقیق [جمع‌آوری انسانی] توسط اشخاص، می‌تواند حیاتی‌تر از مهماتی باشد که هدایت شده است» (تافلر، ۱۳۷۰: ۲۲۲). جهان در عصر جدید شاهد دگرگونی عظیمی در بخش علوم و فنون مربوط به اطلاع‌رسانی قرار دارد. کشورها و مردمی که بتوانند در جریان این انقلاب بزرگ از فرصت‌ها بهره ببرند و ابتکار عمل و تحرک کافی داشته باشند، آینده را در اختیار خواهند داشت و در رقابت‌های جهانی آینده نقش هدایت‌کننده راهبردی را ایفا خواهند نمود. از این رو برخی معتقدند اشراف اطلاعاتی اولین و مهم‌ترین عامل امنیت است و جایگاه محوری اطلاعات در رقابت‌های قدرت‌های بزرگ روزبه‌روز از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد شد. قدرت یا ضعف توان اطلاعاتی است که سرنوشت کشورها را تعیین می‌کند و بزرگ‌ترین معیار هماهنگ‌کننده توان جامع و فراگیر در رقابت‌های بین‌المللی خواهد بود (امیدوارنیا، ۱۳۸۱: ۸۳-٧٦). امروزه حتی کشورهای جهان سوم نیز احساس می‌کنند که ارکان حکومتشان کامل نخواهد بود مگر اینکه سازمان مخفی [جامعه اطلاعاتی] خود را به وجود آورند. اکنون حرفه اطلاعات

۹- (Caunt de Marenches) (رئیس سابق سازمان جاسوسی فرانسه)

یکی از رو به رشدترین صنایع قرن بیستم بوده و سرعت رشد آن به گونه‌ای است که از کنترل خارج شده است (نایتلی، ۱۹۸۷: ۲۲).

وظیفه اصلی جامعه اطلاعاتی «جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل اطلاعات، اقدامات پنهان و ضد جاسوسی» است (شولسکی، ۱۹۹۱: ۸). فلسفه اولیه وجودی جامعه اطلاعاتی نیز دادن آگاهی یا اطلاعات نهایی یا محصولات اطلاعاتی به سیاست‌گذاران در مواقع لازم و ضروری است. این اطلاعات نهایی، تصمیم‌گیران را قادر می‌سازد تا در جهت دفع تهدیدات و کسب منفعت و استفاده از فرصت‌های موجود و پیش‌آمده، دست به تصمیمات درست و قابل قبولی بزنند.

دولت‌ها برای رسیدن به امنیت به عنوان مهم‌ترین تولیدکننده و مصرف‌کننده اطلاعات محسوب می‌شوند؛ چرا که اطلاعات به اخباری اشاره دارد که دولت، آنها را برای پیش‌بُرد منافع نظامی، خارجی و امنیتی، مهم تلقی می‌کند و به شیوه‌های مختلف جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و پخش اخبار و بهره‌برداری از آنها از طریق تأثیرگذاری مخفیانه بر پدیده‌ها به شیوه‌ای که برای منافع دولت سودمند باشد (با انتشار اطلاعات غلط)، یا مقابله با فعالیت‌های اطلاعاتی دشمنان (ضد اطلاعات) به سازمان‌های دولتی که این وظایف را انجام می‌دهند، سرویس‌دهی می‌کند (ایزدی، ۱۳۷۹: ۱).

دولت‌ها به عنوان اصلی‌ترین متصدی امر سیاست، هدف غایی این سرویس‌دهی‌ها را رسیدن به اهداف سیاسی معرفی کرده‌اند (کِنت، ۱۹۴۹:۱۰- ۱۵) که یکی از آنها کسب اطلاع از تهدیدات سیاسی پیرامونی خود می‌باشد؛ تهدیداتی که متوجه ثبات سازمانی دولت است (بوزان، ۱۳۷۸: ۱۴۳). بنابراین مقصود نهایی اطلاعات عبارت است از فراهم ساختن اخبار و اطلاعاتی که سیاست‌گذاران[۱۰] یا فرماندهان نظامی، برای انجام وظایف خود، به نحو احسن، به آنها نیاز دارند. از این رو، مسأله روابط صحیح بین اطلاعات و سیاست اگر نه ظریف، اما همواره مهم بوده است (ایزدی،

۱۰-(Policymakers)

۱۳۷۹: ۱۳). به گونه‌ای که کُنت در این ارتباط اطلاعات را شامل تمام اخباری می‌داند که برای هدایت سیاست خارجی لازم است (گادسن، ۱۹۹۵: ۲۰).

سیاست‌ها تصمیم‌گیری می‌شوند و نقش سازمان‌های اطلاعاتی در سیاست‌سازی شامل شکل‌دادن به برداشت‌های ذهنی تصمیم‌گیرندگان نسبت به موضوعات مختلف (داخلی و خارجی)، معرفی گزینه‌های متفاوت تصمیم‌گیری و مهم‌تر از همه، جلوگیری از غافلگیری راهبردی از ناحیه دشمنان است (دشمنان می‌توانند رقبای خارجی یا داخلی باشند).

در قرن بیست‌ویکم دولت‌ها و جامعه اطلاعاتی وابسته به آنها با تهدیدی جدی به نام گستردگی اطلاعات مواجه هستند. بلیس و اسمیت ضمن بیان این نکته که گستردگی اطلاعات خطر جدی برای دولت‌ها محسوب می‌شود و این موضوع که فضای دسترسی اطلاعات برای سازمان‌های غیر دولتی[۱۱] نیز فراهم شده است، متذکر می‌شوند که شبکه‌های جهانی در امور مختلف از جمله موضوعاتی که برای دولت‌ها به عنوان مسائلی محرمانه تلقی می‌شوند برای همه شفافیت ایجاد می‌کنند و پنهان‌کاری را که عنصر لازم برای فعالیت‌های اطلاعاتی دولت است بی‌معنی جلوه می‌دهند (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۱۲۲۵-۱۲۲٤).

فعالیت اطلاعاتی از حالت مخفی و اسرارآمیز خارج و بیشتر به شاخه‌ای از علوم اجتماعی که در پی درک و پیش‌بینی انواع مسائل سیاسی، اجتماعی و نظامی است [پدیده]، شبیه شده است (برک، ۱۹۸۹: ٤-٥). با توجه به این نکته باید اشراف اطلاعات در حوزه پدیده‌ها و رخدادهای اجتماعی صورت گیرد.

۳) پدیده امنیتی

پدیده عبارت از اتفاقات اجتماعی پیرامونی که آثاری را به همراه دارند؛ این اتفاقات قابل درک بوده و دارای هویت مشخص هستند. پدیده‌ها اصولاً آن هنگام

۱۱-(NGO)

که از ذات (دورن) خود خارج شده و به حالت یک اثر[۱۲] در بیرون نمود[۱۳]پیدا کرده‌اند قابل شناسایی هستند. هایدگر پدیده را به معنای هرگونه دلالت، نماد، نشانه و سمبل در بنیاد صوری خویش معرفی کرده است (هایدگر، ۱۳۸۰: ۷۸-۷۶).

کاربرد این مفهوم بیشتر در علوم اجتماعی است، اما علاوه بر آن در حوزه‌های مختلف به کارگیری می‌شود؛ به ویژه در حوزه امنیت که این پدیده‌ها خود در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی، نظامی و اطلاعاتی رخ می‌نماید. این پدیده‌ها در سیر فرایند خود مبنی بر تکوین، تولد، رشد، بلوغ و افول و انحلال، مشترک هستند.

پدیده‌هایی که دارای بار امنیتی بوده و امنیت یک جامعه یا نظام را تهدید می‌کنند؛ باید شناسایی شده و در هر نقطه از فرایند بالا که باشند، مدیریت شوند. این پدیده‌ها را که اصولاً در حوزه امنیت، تهدید می‌نامند قابل رفع و برداشتن نیستند، بلکه فقط می‌توان آنها را دفع و برطرف نمود. در این خصوص آسیب‌های امنیتی هستند که می‌توان با تدبیر آنها را رفع کرد و از میان برداشت؛ پس گام اصلی در حوزه اطلاعات، شناسایی نوع این پدیده‌ها است که در طیف تهدیدات یا آسیب‌ها گنجانده می‌شوند.

آسیب‌پذیری امنیتی[۱۴] به پدیده‌هایی اطلاق می‌شود که «خسارت ناشی از آن، امنیت را دچار مشکل و خدشه کند. مصادیق آسیب امنیتی در موضوعات مختلف، متفاوت است» (نوروزی، ۱۳۸۵: ۵۹) و تهدید[۱۵]به آن پدیده‌هایی گفته می‌شود که «قابلیت‌ها، نیات و گاه اقدام دشمنان بالقوه و بالفعل برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علایق و مقاصد امنیت ملی است، به نحوی که ثبات سیاسی

۱۲-(Effect)

۱۳-(Phenomenon) (ایران‌پناه، ۱۳۸۵: ۲۹۹)

۱۴- (Security Vulnerability)

۱۵-(Threat)

و امنیت ملی کشور را به خطر اندازد. تهدید ممکن است اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی و یا تهدید نرم، نیمه‌سخت و سخت، و از نوع خارجی یا داخلی باشد» (پیشین: ۲۷٦).

برای دستیابی به روشی منطقی در تحلیل تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های امنیتی و برای رسیدن به یک نمایه کلی از طیف پدیده‌ها، تقسیم‌بندی زیر، مبتنی بر گونه‌شناسی وجودهای سه‌گانه یک پدیده، می‌تواند راه‌گشا باشد (افتخاری، ۱۳۸۵: ٧٤-٧٢).

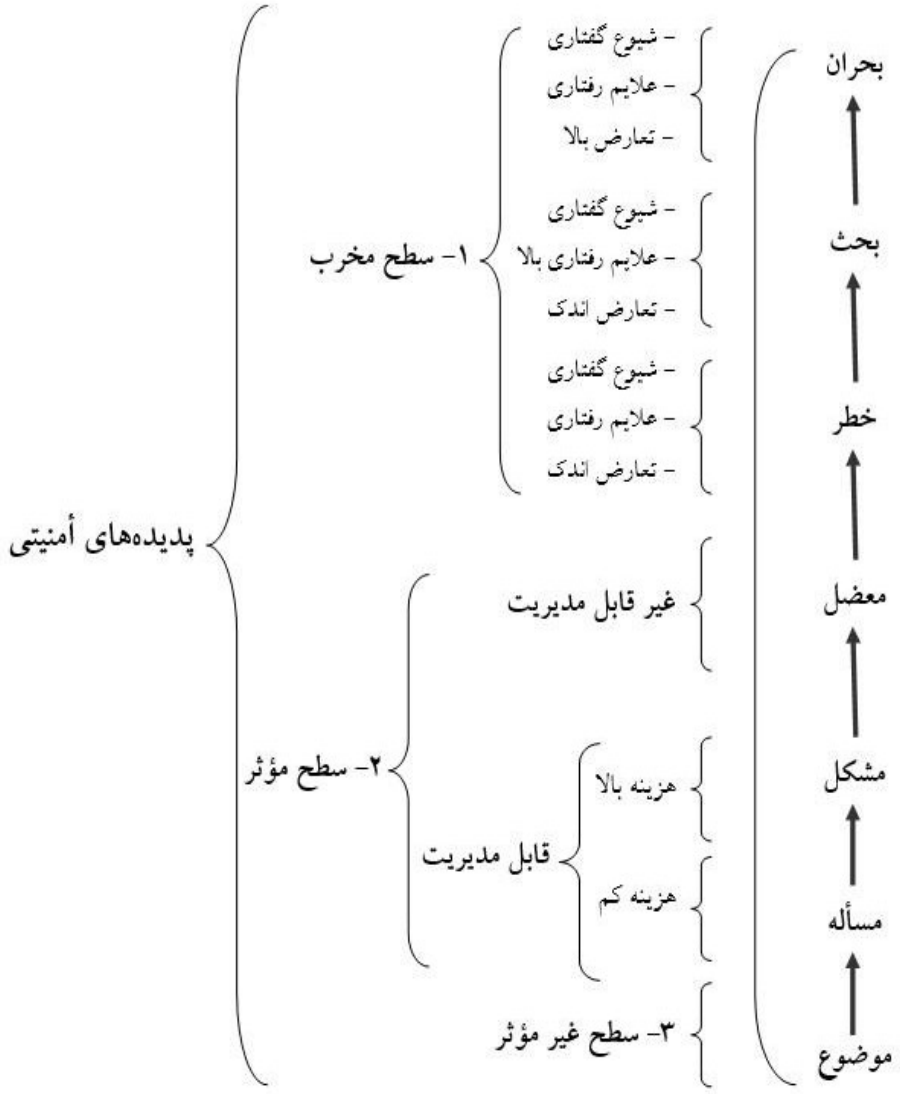

شکل۲ـ سطوح پدیده‌های أمنیتی

الف) سطح ارتباط غیر مؤثر تهدیدها و آسیب‌ها: از این حیث یک پدیده می‌تواند در دو موقعیت اصلی قرار گیرد وقایعی که ارتباط آشکاری با ملاحظات امنیتی نظام نداشته، و در ارتباطی غیر مستقیم قرار دارند. در این وضعیت واژه «موضوع»[۱۶] به مثابه نخستین تجلی عینی یک پدیده (در مرحله تکوین)، کاربرد دارد. شاخص برجسته این پدیده‌ها آن است که ارتباط در سطح ذهن باقی نمانده و به فعلیت در آمده است. در ادبیات امنیتی این پدیده‌ها باید شناسایی شده و با توجه به شاخص‌های بعدی رتبه‌بندی و عنوان‌گذاری شوند.

ب) سطح ارتباط مؤثر تهدیدها و آسیب‌ها: از این حیث پدیده‌های مرتبط قابل تعریف در اشکال زیر هستند:

۱) پدیده‌هایی که با توجه به توان متعارف نظام و در چارچوب ضوابط حاکم قابل مدیریت شدن هستند. در این موارد با عنایت به میزان هزینه‌ای که بازیگر باید بپردازد، به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند:

- پدیده‌هایی که با هزینه‌ای اندک مدیریت شده و به صورت عادی (پدیده‌ای که از آن به موضوع یاد شد) بازگشت می‌نمایند. در این وضعیت عنوان «مسأله»[۱۷] کاربرد دارد.
- پدیده‌هایی که با هزینه بالا مدیریت صورت می‌گیرند. در این وضعیت واژه «مشکل»[۱۸] کاربرد دارد.

۲) پدیده‌هایی که با تمهیدات متعارف قابل مدیریت نبوده و متضمن اصلاح در چارچوب قانونی و یا سیاست‌های متعارف مسئولان امنیتی کشور هستند. از این

---

۱۶ -(Subject)

۱۷ -(Issue)

۱۸ -(Problem)

قبیل رخدادها با واژه «معضل»[۱۹] تعبیر می‌شود. شیوه برخورد با این پدیده‌های سه‌گانه در مرحله مدیریت جای می‌گیرند.

ج) سطح ارتباط مخرب تهدیدها و آسیب‌ها: از این حیث، شیوع یک موضوع و حساسیت اذهان جامعه (اعم از نخبگان یا عامه مردم) برای رده‌بندی تهدیدات از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. از این منظر حالات سه‌گانه زیر قابل تمییز است:

۱) پدیده‌هایی که دارای شیوع گفتاری با علایم رفتاری و میزان تعارض اندک هستند و از آنها به «خطر»[۲۰] تعبیر می‌شود.

۲) پدیده‌هایی که دارای شیوع گفتاری با علایم رفتاری زیاد و تولید تعارض اندک، هستند و از آنها به «بحث»[۲۱] تعبیر می‌گردد.

۳) پدیده‌هایی که دارای شیوع گفتاری، علایم رفتاری و تولید تعارض زیاد، هستند و از آنها به «بحران»[۲۲] تعبیر می‌شود. شیوه برخورد با این پدیده‌های سه‌گانه در مرحله اقدام است.

نتیجه آنکه یک «پدیده اجتماعی» در یک کشور در مقام ظهور حداقل هفت نمود متفاوت دارد که تمامی آنها را نمی‌توان با واژه‌ای واحد معرفی نمود، بلکه با عنایت

---

۱۹ -(Problematic)

۲۰-(Danger)

۲۱ -(De bate)

۲۲-(Crisis)

«بحران به وضعیت ناپایدار و متزلزلی که در چارچوب آن تغییر قطعی، بدتر یا بهتر شدن، در شرف وقوع است، اطلاق می‌شود»(آقابخشی، ۱۳۷۹: ۱۳۳).

«بحران با بروز خشونت در مقیاس بسیار بالا مربوط است و این احتمال بیش از آنکه ناشی از وجود معیارهای عینی‌تر از احتمال خشونت باشد ریشه در تصورات ذهنی احتمال خشونت دارد» (یانگ، ۱۹٦۸: ۱٤-۱۰).

به نوع دگردیسی این پدیده‌ها می‌توان چند واژه متفاوت را- که معرف سیر تحول تهدیدات هستند- پیشنهاد داد که عبارتند از: موضوع، مسأله، مشکل، معضل، خطر، بحث و بحران.

این پدیده‌ها همچنان که اشاره شد یک سیر تکوین، تولد، رشد، بلوغ و افول را طی خواهند نمود. جامعه اطلاعاتی باید نسبت به این سیر شناخت و اشراف کامل داشته باشد.

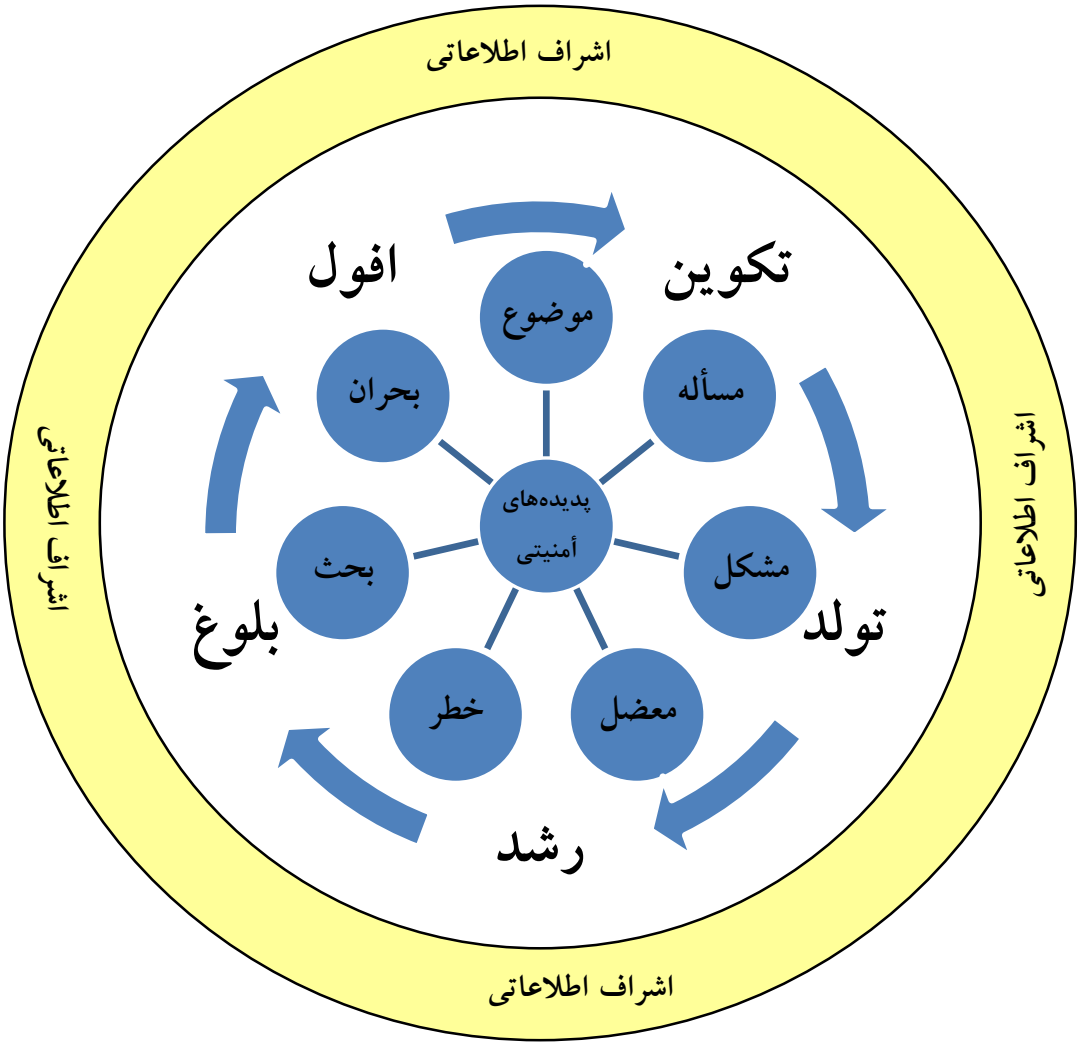

شکل (۳) اشراف اطلاعاتی بر پدیده‌های امنیتی

با در نظر گرفتن فرایند بالا شاید بتوان به یک تعریف جامع از اشراف اطلاعاتی دست یافت که عبارت است: «احاطه کامل جامعه اطلاعاتی بر سیر تکوین پدیده‌های امنیتی از زمان تولد تا افول».

این احاطه که توسط تک تک اجزای جامعه اطلاعاتی صورت می‌گیرد. در مرحله اول بدون در نظر گرفتن هیچ‌گونه حد و مرزی، اخبار (Information) توسط ابزار مختلف حسی جمع‌آوری و پس از آن در مرحله بعدی توسط افراد متخصص به وسیله ابزار عقل پردازش و به اطلاعات مفید (Intelligence) تبدیل می‌شود و در نهایت به مرحله انتشار می‌رسد.

۴) اشراف اطلاعاتی در راهبرد پیشنهادی امنیت چندلایه

بهترین راه تأمین و تضمین امنیت یک نظام، از طریق تدوین یک راهبرد مبتنی بر امنیت چند لایه‌ای است که در وهله اول پیشگیری، در وهله بعدی حفاظت و سرانجام واکنش را مورد توجه قرار می‌دهد. البته جامعه هیچ‌گاه به یک وضعیت بدون تهدید نخواهد رسید. و این امر خلاف منطق و حکم عقل است که احساس کنیم دیگر هیچ پدیده امنیتی در اطراف ما وجود ندارد؛ بنابراین این راهبرد بر اساس تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های موجود و آینده در یک فرایند و گردش دائمی در حرکت است. به بیان دیگر ما با قبول کردن اصل نسبی بودن امنیت، به وضعیتی در یک واحد سیاسی به نام امنیت سیال[۲۳] دست خواهیم یافت. اشراف اطلاعاتی در جای‌جای این راهبرد پیشنهادی در اولویت قرار دارد و قابل لمس است و نباید مورد غفلت واقع شود.

۲۳- (Mobile Security)

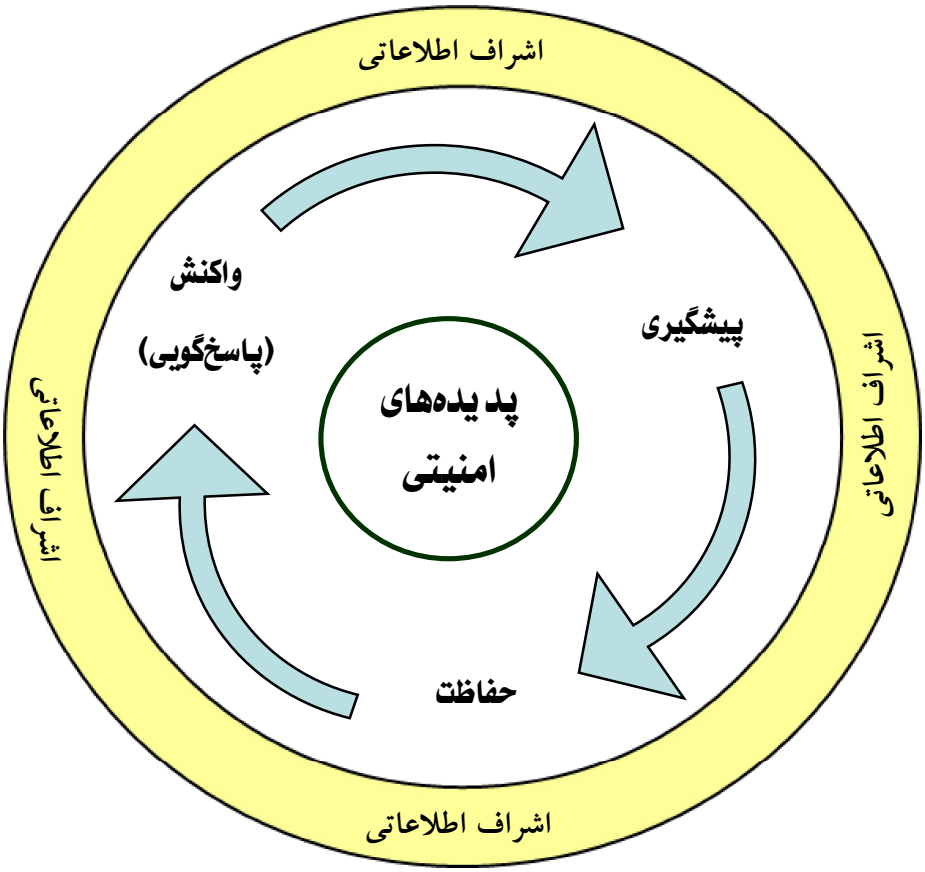

شکل (۴) جایگاه اطلاعات در راهبرد امنیتی چندلایه‌ای

گام اول- اشراف اطلاعاتی و پیشگیری: در مقوله پیشگیری از پدیده‌های امنیتی مختلف اجتماعی- فرهنگی که از سطح موضوع به طیف بالاتری مثل مشکل و مسأله و... وارد شده است، مسئولان امنیتی سه ابزار اساسی را در اختیار دارند:

۱) نخستین ابزار، گفتگوی منطقی است که در این سطح، اطلاعات مؤثرترین عامل محسوب می‌شود؛ چرا که با شناسایی کامل خصم، نقاط قوت و ضعف او مشخص و احصا می‌شود و از سوی دیگر تلاش برای برقراری روابط دوستانه و قابل اعتماد با پدیده‌های امنیتی، فرصت‌های نظام را برای کسب و پرورش اطلاعات از هشدارهای زودهنگام در مورد تهدیدات بالقوه و اتخاذ تدابیری در مورد تهدیدات قریب‌الوقوع به میزان قابل توجهی افزایش می‌دهد. عملیات اطلاعاتی توسط عامه مردم به مثابه رگ‌های عصبی سیستم نظام، که

همه اطلاعات را جمع‌آوری نموده و در اختیار مرکز تحلیل‌گر قرار می‌دهد، به منظور کمک به شناسایی افراد و گروه‌هایی که ممکن است انجام حملاتی علیه امنیت نظام را در نظر داشته باشند، اهمیت فراوان دارد.

۲) اشراف اطلاعاتی و نظامی در خارج از کشور، دومین ابزار امنیتی در یک نظام را تشکیل می‌دهد. نمایندگی‌های اطلاعاتی، امنیتی و نظامی، چشم‌ها و گوش‌های اصلی مسئولان امنیتی در موقعیت‌های مختلف هستند. در عین حال اقدامات فزاینده دولتی و خصوصی برای تقویت فرآیندهای اطلاعاتی در محدوده شبکه‌های حمل و نقل و تدارکات کشورهای همسایه که افراد و کالاها را از مرزها به کشور انتقال می‌دهند نیز دارای اهمیت اساسی است.

۳) اشراف اطلاعاتی و نظام‌های هوشیار امنیت و مراقبت مرزی، سومین ابزاری هستند که می‌توانند از ورود آن دسته از عوامل تنش‌زا که در خارج شناسایی و متوقف نشده‌اند جلوگیری کنند. افزایش توان نیروهای اطلاعاتی در کنار مناطق بحران‌خیز از جمله راهکارهای مناسب است.

گام دوم- حفاظت: فعالیت‌های متعدد و متنوع در زمینه حفاظت از نظام باید در درون یک جامعه اطلاعاتی که با افزودن منابعی تقویت شده باشد، تلفیق گردند. برای حفاظت از زیرساخت‌های حیاتی و حساس کشور و فراهم آوردن امنیت باید تدابیر اطلاعاتی زیر را اتخاذ نمود:

۱) ارزیابی‌های پیشرفته در زمینه اخبار، هشدار و هجمه در ابعاد مختلف پدیده‌های امنیتی.

۲) تشکیل و تقویت یک نظام اطلاعاتی هشداردهنده که در برگیرنده گزارش‌دهی داوطلبانه و فوری در مورد نوع تهدیدات بالقوه باشد، به گونه‌ای که سایر ابعاد امنیتی را که احتمالاً هدف قرار خواهند گرفت قادر سازد اقدامات و تدابیر حفاظتی بهتری اتخاذ نمایند.

۳) در نظر گرفتن سیستم‌های پیشرفته برای متوقف کردن تهدیدات امنیتی و جایگزینی سریع.

گام سوم- واکنش: برای بخشی از مدیریت یک نظام، نخستین اولویت باید ارتقا و تقویت قابلیت‌های واکنش و پاسخ‌دهی باشد، اما قبل از واکنش باید اطلاعات کافی نسبت به خود و دشمن داشته باشد و سزاوار است قبل از هر اقدامی این اطلاعات در معرض یک تجزیه و تحلیل منطقی و حسابگرانه قرار گیرد (سن‌تزو، ۱۹۹۳: ۱۰۳). این گروه باید به لوازم کافی دسترسی داشته باشند، رهنمودها و روندهای اجرایی باید تعریف و ابلاغ گردیده و از طریق شبیه‌سازی‌ها و تمرین‌های [مانورهای] اطلاعاتی به اجرا گذاشته شوند. توانمندی‌های ارتباطاتی قابل استفاده، مقاوم و فراوان در مقابله با هر نوع تهدید، نیز حائز اهمیت بسیارند.

نیروهای نظامی و امنیتی نظام باید در برابر هر نوع تهدید سخت‌افزاری با دارا بودن طرح‌ها و برآوردهای اطلاعاتی مناسب در حوزه‌های رزمی و عملیاتی با بهره‌گیری از تجهیزات و سلاح‌های مدرن، واکنش سریع و قاطع نشان دهند.

نیروهای اطلاعاتی معطوف به تهدیدات نرم نیز باید در ساختار و سازمان‌های خاصی پرورش یافته تا در صورت برخورد با هر نوع جریان فکری فرهنگی با جمع‌آوری اطلاعات لازم و بهره‌گیری از ابزار عقل و منطق ایستادگی نمایند.

تأکید اشراف اطلاعاتی در حوزه تهدید نرم باید بر نکات زیر باشد:

۱) شناسایی بازیگران فعال، شیوه‌ها و ابزارهای آنان و ارتباط آن با بیگانگان؛

۲) شناسایی مستمر نقاط آسیب‌پذیر خودی؛

۳) شناسایی نقاط قوت و آسیب‌پذیری‌های فرهنگی دشمن.

البته باید این نکته را در نظر داشت که آینده‌نگری و شناخت تهدیدها و آسیب‌های آینده، فضای امنیتی آتی، ابزار و روش‌های مناسب مقابله با آنها جز مأموریت‌های

اصلی جامعه اطلاعاتی نظام محسوب می‌شود؛ بنابراین برای اشراف اطلاعاتی کامل نسبت به یک پدیده امنیتی [تهدید] باید به سؤالاتی از قبیل؛ چیستی، چرایی، کی، کجا، چه‌مقدار، چه‌کسی، چگونگی، به دقت پاسخ داد.

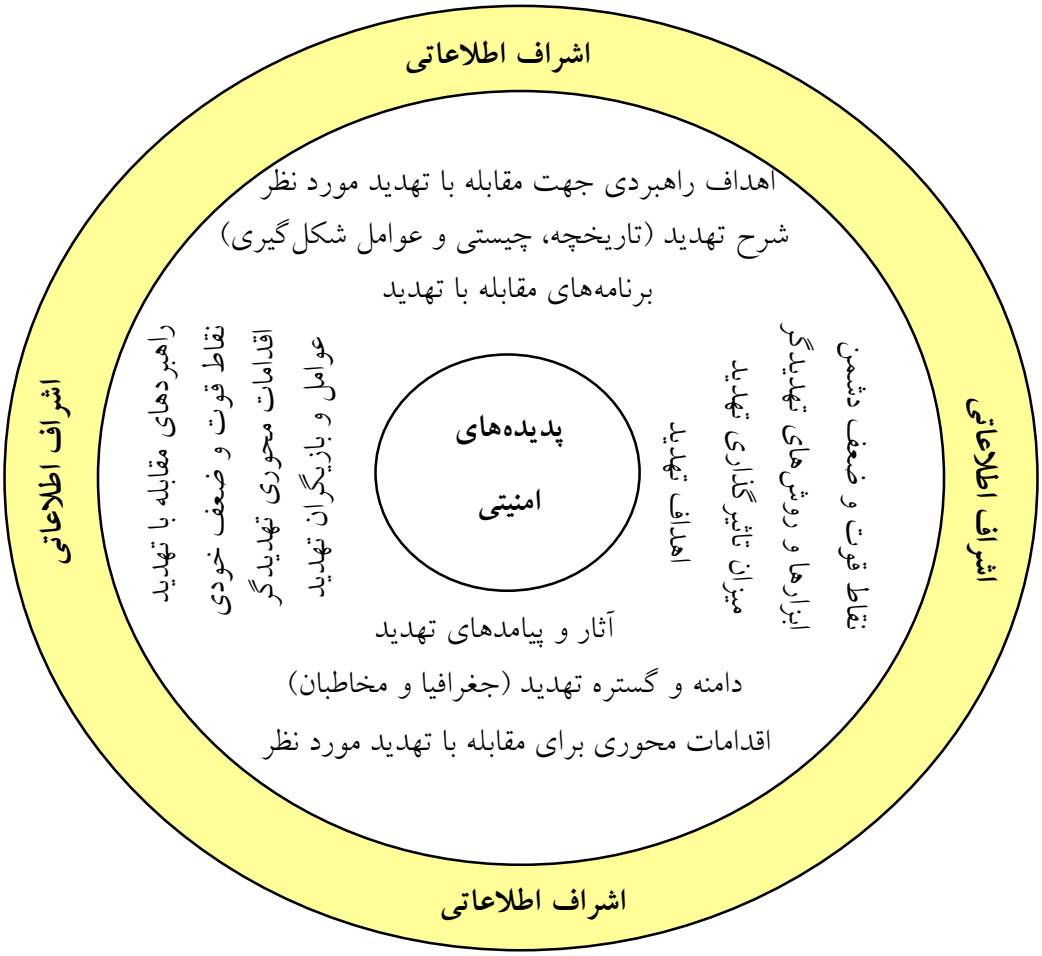

شکل (۵) سؤالات اساسی برای اشراف اطلاعاتی بر پدیده‌های امنیتی

نتیجه‌گیری

نتیجه حاصل از تحقیق حاضر بیانگر این نکته اساسی است که جامعه اطلاعاتی یک کشور برای دستیابی به اشراف اطلاعاتی ناگزیر از احاطه بر پدیده‌های اجتماعی در طیف‌های مختلف می‌باشد؛ پدیده‌هایی که بدون استثنا دارای سیری طبیعی و منطقی از تولد تا افول هستند. اشراف اطلاعاتی بر پدیده‌ها در حوزه مقوله

امنیت و تهدید، کاری مستمر و دقیق است و افراد شاغل در این حوزه علاوه بر تمایل و علاقه باید دارای شمّ اطلاعاتی و خلاقیت ذاتی باشند.

در سیر انجام این پژوهش علاوه بر موارد بالا به نکاتی چند دست یافتیم که قابل ذکر است:

۱) امنیت به عنوان هدف غایی تمام فعالیت‌های اطلاعاتی هر نظام محسوب می‌شود، به گونه‌ای که جامعه (دولت و مردم) را به یک فضایی برسانند تا سیاست‌ها و برنامه‌های خویش را اجرایی نمایند.

۲) اطلاعات و شناخت به عنوان مقدمات اصلی اتخاذ تدبیر هستند و تدبیر بر اساس حکم عقل، نسبت به ابزار و تجهیزات برتری دارد.

۳) اطلاعات همچون مفاهیم دیگر حوزه علوم انسانی تعریف مشخص و متقنی که جامع و مانع باشد ندارد.

٤) اشراف اطلاعاتی چیزی جز احاطه داشتن بر پدیده‌ها نیست.

۵) پدیده‌های مختلف امنیتی دارای سیر تکوین، تولد، رشد، بلوغ، افول و انحلال هستند.

٦) پدیده‌های امنیتی در طیف‌های مختلفی قابل تفکیک هستند که عبارتند از موضوع، مشکل، مسأله، معضل، خطر، بحث و بحران که هر کدام ویژگی‌های خود را دارا هستند.

۷) نظام اطلاعاتی باید بر طیف‌های گونگون پدیده‌های بالا شناخت و اشراف کامل داشته باشد.

۸) بهترین برخورد نظام‌ها در برابر پدیده‌ها، اتخاذ راهبرد امنیتی چندلایه است که در آن نظام در گام اول از پیشگیری و بعد حفاظت و سرانجام واکنش سریع بهره می‌گیرد.

۹) جامعه اطلاعاتی در این سه گام با بهره‌گیری از ابزار و روش‌های مختلف، سعی می‌کند نسبت به تمام مراحل برخورد با پدیده‌ها اشراف کامل داشته باشد.

۱۰) جامعه اطلاعاتی باید با تشکیل گروهی خاص از جمع نخبگانی نسبت به تهدیدات نرم شناخت حاصل نموده و برخورد صحیح داشته باشد.

۱۱) تعریف پیشنهادی اشراف اطلاعاتی نوشتار حاضر عبارت است از: «احاطه کامل جامعه اطلاعاتی بر سیر تکوین پدیده‌های امنیتی از زمان تولد تا افول».

۱۲) در نهایت اینکه تحلیل دائمی بر محیط پیرامونی برای حفظ و بقای یک نظام امری ضروری است. جمع‌آوری اطلاعات و اشراف اطلاعاتی بر پدیده‌ها و تحلیلی که بر مبنای آن نقاط قوت و ضعف داخلی و نقاط تهدید و فرصت در محیط خارجی برشماری می‌شود. کاری دقیق و حساس که باید توسط جامعه اطلاعاتی صورت بگیرد تا در سایه این اطلاعات، زاویه تعیین اهداف و تصمیم‌گیری مسئولان بلندپایه نظام با آنچه که محقق می‌شود به حداقل یا نقطه صفر برسد.

.

کتابنامه

۱- آقا بخشی، علی و منیر، افشاری (۱۳۷۴) فرهنگ علوم سیاسی، تهران: مرکز اطلاعات و مدراک علمی.

۲- آشوری، داریوش(۱۳۶۶) فرهنگ اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی، تهران: سهروردی ومروارید،چاپ اول.

۳- افتخاری، اصغر(۱۳۸۵) کالبدشکافی تهدید، تهران: دانشکده فرماندهی و ستادمرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی.

۴- امیدوارنیا، محمدجواد(۱۳۷۰) سیر تحول اندیشه نظامی و سیاست تسلیحاتی چین، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین الملل وزارت امور خارجه.

۵- امیدوارنیا، محمدجواد(۱۳۸۱) امنیت در قرن بیست و یکم (دیدگاه چین)، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی: تهران، چاپ اول.

۶- ایران‌پناه، اکبر(۱۳۸۵) فرهنگ فارسی به انگلیسی، تهران: انتشارات زبان پژوه.

۷- ایزدی، پیروز(۱۳۷۹) اطلاعات نظامی، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه.

۸- بوزان، باری(۱۳۷۸) مردم، دولت ، هراس، ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

۹- بوزمان، آدا.ب. (۱۳۸۲) اطلاعات استراتژیک و کشورداری، تهران: ترجمه و انتشار پژوهشکده مطالعات راهبردی.

۱۰- بوفر، آندره(۱۳۶۹) مقدمه‌ای بر استراتژی، ترجمه مسعود کشاورز، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

۱۱- بیلیس، جان و اسمیت، استیو(۱۳۸۳) جهانی شدن سیاست: روابط بین الملل در عصر نوین(زمینه تاریخی، نظریه‌ها، ساختارها و فرایندها)، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، تهران، انتشارات ابرار معاصر.

۱۲- بی‌نا (تابستان ۱۳۷۶) فرهنگ اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی، تهران: دانشکده اطلاعات.

۱۳- تافلر، آلوین(۱۳۷۰) جنگ و ضد جنگ، ترجمه شهیندخت خوارزمی، تهران: نشر نو.

۱۴- تونگ، مائوتسه(۱۹۶۸) منتخب آثار نظامی، پکن: اداره نشریات زبان‌های خارجی.

۱۵- دری نجف‌آبادی، قربانعلی(۱۳۷۹) نگاهی به امنیت از منظر امیرمؤمنان (ع)، فصلنامه حکومت اسلامی، سال پنجم، شماره۴.

۱۶- رستمی، محمود(۱۳۸۶) فرهنگ واژه‌های نظامی، تهران: انتشارات ایران سبز.

۱۷- کی، محمود(۱۳۵۸) هنر جنگ، تهران: چاپخانه ارتش ج.ا.ا.

۱۸- معین، محمد(۱۳۸۶) فرهنگ معین، تهران: انتشارات امیرکبیر.

۱۹- میرمحمدی، مهدی و محمدی‌لر، عبدالمحمود(۱۳۸۷) سیاست و اطلاعات، تهران: انتشارات ابرار معاصر.

۲۰- نوروزی، محمدتقی(۱۳۸۵) فرهنگ دفاعی- امنیتی، تهران: انتشارات سنا.

۲۱- هوور، ریچاردز.جی(۱۳۸۰) روانشناسی تحلیل اطلاعات، ترجمه جواد علاقبند راد، تهران: وزارت امور خارجه مرکز چاپ و انتشارات.
۲۲- هیدگر، مارتین(۱۳۸۰) درآمد وجود و زمان، ترجمه منوچهر اسدی، آبادان: نشر پرسش.

۲۳ - Berkowitz, Bruce D.; Goodman, Allan E: Strategic Security Intelligence for American national Security. PrincetonNJ. Princeton university press, (۱۹۸۹).
۲۴ - Godson, Roy, May, Ernest; Schmitt, Gary (eds.) U.S Intelligence at the crossroads: agenda for Reform, Washington, D.C.: Brasseys.(۱۹۹۵)
۲۵ - Kent, Sherman, Strategy Intelligence for American World Policy, PrincetonNJ: PrincetonUniversity Press.(۱۹۴۹)
۲۶- Knightly, Philip, The Second Oldest Profession, London, Penguin Books.(۱۹۸۷)
۲۷ - Shulsky, A.N. Silent Warfare: understanding the world of Intelligence, Washington D.C: Brassey s, (۱۹۹۱).
۲۸ - Segala, Gerald and..., Chinese Defense Policy, London, Mc Millian Press.(۱۹۸۴)
۲۹ -Sun Tzu, The Art of Warfare, Trto, English: Roger Ames, New York: Balloting Book, First Edition (۱۹۹۳).
۳۰ - Young, Oran R. "International Regimes: Toward a new Theory of Institutions". World politics, XXXIX,(۱۹۸۶).